

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА В СПРАВАХ ПРО ДОКУМЕНТАЛЬНІ СПОРИ

У статті окреслено теоретичне й методологічне підґрунтя лінгвістичної експертизи в справах про документальні спори. Це комплексне лінгвістичне дослідження, об'єктом аналізу в якому є тексти документів, які мають юридичні наслідки: нормативні акти, контракти, договори, заповіти, судові рішення й постанови тощо.

Як свідчить практика лінгвоекспертної діяльності, поєднання семантичного, структурного і лінгвопрагматичного підходів при аналізі тексту документа, який допускає різночитання, робить висновок експерта-лінгвіста вагомим доказом у справах про документальні спори.

Ключові слова: прикладна лінгвістика, юридична лінгвістика, лінгвістична експертиза, лінгвопрагматика, перформативне висловлення, теорія мовленнєвих актів.

Запити на проведення експертних досліджень, зумовлених існуванням альтернативних інтерпретацій юридичних документів, у практиці Українського бюро лінгвістичних експертиз НАН України є найчисленнішими. Такі експертизи традиційно об'єднують під спільною назвою «експертизи, пов'язані з документальними спорами». Об'єктом експертного дослідження стають різножанрові тексти документів, які передбачають юридичні наслідки. Непорозуміння між сторонами зазвичай виникають через різночитання окремих фрагментів такого тексту, у яких зафіксовані юридично важливі факти: зміст законодавчого припису, зміст прав та обов'язків сторін у договорі, термін виконання зобов'язання, воля заповідача в заповіті та ін. Сторони конфлікту нерідко відстоюють відмінні інтерпретації послідовності описуваних у тексті подій, граматичних і змістових зв'язків у межах тексту, значення окремих одиниць (наприклад, видо-часових форм дієслів, прийменникових конструкцій) тощо. Формально-лінгвістичні і змістові показники тексту дають правникам підстави для обґрунтування легітимності тексту як такого, що передбачає юридичні наслідки, або, навпаки, для визнання його юридично нікчемним. Попри відмінний юридичний статус документів, які передбачають юридичні наслідки (від законів і підзаконних актів, наказів і розпоряджень, рішень і постанов судів до особистих документів: боргових зобов'язань, довіреностей, заповітів тощо), і попри всі жанрові відмінності, такі тексти об'єднує низка суттєвих дискурсивних характеристик, які відрізняють їх від текстів інших дискурсивних сфер – розмовного і художнього мовлення, текстів реклами, текстів ЗМІ.

На етапі правозастосування, при розв'язанні будь-якого юридичного питання, відбувається інтерпретація тексту закону або іншого тексту, який передбачає юридичні наслідки, у контексті чинних законодавчих приписів. Оскільки юридичні норми або факти завжди мають мовне оформлення, інтерпретація таких текстів значною мірою є власне лінгвістичною. Інтерпретація тексту, який передбачає юридичні наслідки, зазвичай потребує «втягування» в орбіту інтерпретації інших текстів юридичного дискурсу: тих, які прямо чи опосередковано пов'язані між собою ієрархічними зв'язками й встановлюють синтагматичні відношення в межах дискурсу, і тих, що перебувають на одному рівні юридичної ієрархії й ілюструють усталені дискурсивні практики. Тому є підстави говорити про гіпертекстовий характер такої інтерпретації.

За наявності альтернативних інтерпретацій тексту, що передбачає юридичні наслідки, арбітром-інтерпретатором є суд, який повинен обов'язково винести рішення в справі, і це рішення має бути мотивованим і обґрунтованим. Тому для прийняття безстороннього й аргументованого рішення в справах про документальні спори нерідко виникає потреба залучення спеціальних лінгвістичних знань.

Спектр завдань, які ставить перед лінгвістичною експертизою практика правозастосування, є дуже широким. Документальні спори можна формулювати у вигляді лінгвістичних задач (іноді з кількома невідомими). Завдання експертизи – запропонувати для кожної задачі однозначний лінгвістичний розв'язок. Наведемо лише декілька прикладів таких задач.

– Чи слово *домовляються*, вжите в одному з пунктів договору: «У випадку неможливості

вирішення спору шляхом переговорів Сторони, керуючись ст. 5 Закону України "Про третейські суди", **домовляються про те, що спір розглядається одноособово третейським суддею...**», вказує на те, що на момент підписання договору між сторонами вже є домовленість про розгляд спору третейським суддею, чи на те, що така домовленість між сторонами має бути досягнута, якщо між ними виникне спір, який не можна вирішити шляхом переговорів?

– Чи вислів *в межах населених пунктів* у тексті статті 276.1 Податкового кодексу України: «Податок за земельні ділянки **(в межах населених пунктів)**, зайняті житловим фондом, автостоянками... дачно-будівельними та садівницькими товариствами, ...**а також** за земельні ділянки, надані для потреб сільськогосподарського виробництва, водного та лісового господарства, ...справляється у розмірі 3 відсотків суми земельного податку, обчисленого відповідно до статей 274 і 275 цього Кодексу» – пов'язаний за змістом з усією наступною частиною тексту чи стосується лише його частини до сполучника *а також*?

– Чи слово *одночасного* в текстовому фрагменті «Перехідних положень» Податкового кодексу України: «Тимчасово... звільняються від оподаткування: <...> *прибуток підприємств, отриманий ними від діяльності з одночасного виробництва електричної і теплової енергії та/або виробництва теплової енергії з використанням біологічних видів палива*» – пов'язане з виробництвом трьох видів енергії (електричної; теплової енергії; теплової енергії з використанням біологічних видів палива) чи лише двох видів (електричної; теплової енергії)? Яке значення має словесне позначення *та/або* в цьому тексті?

– Чи дає текст розписки «Я, Петренко С. С...., узяв у борг в Іваненка А. А.... 10 тисяч (десять тисяч) у. о.» лінгвістичні підстави визначити зміст словесного позначення *у. о.* (з огляду на те, що юридичного визначення це позначення не має)?

– Який день відповідно до тексту розписки «Я, Петренко С. С...., узяв у борг в Іваненка А. А. 100 000 (сто тисяч) гривень до 20.10.2010» є останнім днем повернення боргу – 20.10.2010 чи 19.10.2010?

– Чи слово *використовуються* в розділі «Визначення термінів» Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» («*прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин (далі – прекурсори) – речовини, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, включені до Переліку наркотичних засобів,*

психотропних речовин і прекурсорів») вказує на ті речовини, які перебувають у процесі використання, чи на ті речовини, які потенційно можуть (за своїми біологічними та іншими властивостями) використовуватися для зазначених цілей?

– Чи дає текстовий фрагмент заповіту «*Усе моє майно, де б воно не було і з чого б воно не складалося і взагалі все те, що на день смерті буде мені належати і на що я за Законом матиму право в селі Станово, № III, заповідаю племяннику Петренку Івану Івановичу 19 червня 1976 року народження*» лінгвістичні підстави стверджувати, що майно, яке перебуває поза межами села Станово, також є об'єктом заповідального розпорядження?

– Чи дає наданий для дослідження текст лінгвістичні підстави характеризувати його як текст документа певного жанрового різновиду (розписки, договору, заповіту; листа-повідомлення про розірвання договору; офіційного листа-відповіді, який містить аргументовану відмову тощо)?

– Чи містить текст договору мовну вказівку на певну подію (наприклад, на отримання грошей позичальником) як на таку, що вже відбулася? Які саме мовні засоби вказують на це?

– Чи можна з тексту договору встановити: час, з якого договір набув чинності? Час повернення позики? Послідовність описуваних у тексті подій? Як співвідносяться в часі події, описані в текстах юридично пов'язаних документів? Які саме мовні засоби використано для вказівки на ці (або інші) юридично важливі обставини?

З опорою на базові методологічні принципи лінгвістична експертиза в справах про документальні спори зазвичай може дати чітку й однозначну відповідь на поставлене запитання, аргументовано відхиливши альтернативні інтерпретації.

Декілька слів про методологічну концепцію експертних досліджень у справах про документальні спори.

Для ефективного використання лінгвістичної експертизи в юридичній практиці потрібне застосування достатньо формалізованих процедур аналізу та опора на прийнятні для права лінгвістичні аргументи [1, с. 49–52]. Це дає необхідні лінгвістичні механізми для забезпечення одного з важливих принципів верховенства права – принципу юридичної визначеності.

Принцип юридичної визначеності (англ. *legal certainty*) вимагає передбачуваності законодавства та однаковості трактування й застосування юридичної норми. У рішеннях Європейського суду з прав людини та в рішеннях Конституційного Суду України неодноразово зазначалося,

що принцип юридичної визначеності є одним із складників принципу верховенства права. Зокрема, в Рішенні від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 Конституційний Суд України вказав, що з конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності та недвозначності юридичної норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування в правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (абзац другий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини).

У правозастосуванні верховенство права як визначеність означає, що право визнається як досконале й довершене, як таке, в якому немає прогалин. Навіть якщо низка позитивних юридичних норм не є однозначними, то право в цілому створює таку однозначність і дає змогу досягнути юридичної визначеності (тобто однаковості трактування й застосування норми) за допомогою набору відносно формальних правил і процедур [4, с. 763–764].

В українському законодавстві втілення в процесі правозастосування принципу юридичної визначеності як однієї з фундаментальних концепцій верховенства права відображено в пункті 4 статті 8 «Верховенство права» Кодексу адміністративного судочинства України: «Забороняється відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини». Цим пунктом встановлено, що в разі «неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини» на суд покладається обов'язок розв'язати спірні відносини у спосіб, що відповідає принципам верховенства права (зокрема принципу юридичної визначеності) з використанням «набору відносно формальних правил» [5, с. 1549]. Оскільки законодавчі норми фіксуються засобами мови, фундаментальний принцип юридичної визначеності права містить вагомий лінгвістичний складник. Це зумовлює потребу в застосуванні спеціальних лінгвістичних знань, якщо виникає конфлікт інтерпретацій у правозастосуванні.

Базовою лінгвістичною категорією, на якій вибудовуються методологічні засади лінгвістичної експертизи, є категорія *лінгвальної визначеності*, яку ми позиціонуємо як лінгвістичний корелят категорії юридичної визначеності [2, с. 69–74]. Лінгвальна визначеність тексту є необхідною передумовою його юридичної визначеності: без лінгвальної визначеності тексту досягнути юридичної визначеності норми

неможливо. Уведення цієї категорії дає змогу уподібнити принципи інтерпретації тексту в лінгвістичній експертизі до принципів інтерпретації викладеної в тексті норми в правозастосуванні. Це робить лінгвістичні аргументи зрозумілими й прийнятними для правників.

Так само як юридична визначеність характеризує в цілому право, лінгвальна визначеність характеризує в цілому юридичний дискурс. Лінгвальна визначеність передбачає, що навіть якщо окремі елементи тексту, цілий текст або й декілька текстів, пов'язаних змістовими зв'язками, не забезпечують комунікативної точності й однозначності, то правовий дискурс у цілому забезпечує таку визначеність і її обґрунтування можливе з використанням низки формалізованих лінгвістичних процедур¹.

Тому базовим методологічним підходом для лінгвістичної експертизи тексту, який передбачає юридичні наслідки, є вихідна презумпція лінгвальної визначеності такого тексту [2, с. 74].

Презумпція лінгвальної визначеності обумовлює, що, аналізуючи текст, який має юридичні наслідки, експерт виходить з принципової можливості встановити лінгвістичними методами несуперечливі змістові й граматичні зв'язки в межах такого тексту та з'ясувати значення окремих слів і висловів із застосуванням формалізованих процедур лінгвістичного аналізу. Якщо є потреба, лінгвістичний аналіз передбачає вихід за межі тексту і залучення інших складників юридичного дискурсу.

Презумпція лінгвальної визначеності має логічним наслідком низку експертних презумпцій нижчого порядку, зокрема *презумпцію комунікативної достатності* структурно-змістових компонентів тексту; *презумпцію неаномальності* тексту; *презумпцію лексичної та граматичної когерентності* мовних засобів; *презумпцію стильової однорідності* тексту; *презумпцію релевантності маркованого мовного засобу* та ін. [2, с. 74].

Методологічним стрижнем лінгвістичної експертизи тексту, який має юридичні наслідки і який уже набув законної чинності й функціонує в правовому полі, є нормативний (прескриптивний) підхід до аналізу мовного матеріалу, оскільки будь-яка оцінка вибудовується насамперед з усвідомлення норми [1, с. 50]. Комунікативна норма, яка встановлюється на підставі наявних дискурсивних практик, є своєрідною константою; вона задає інваріантне значення, у зіставленні з яким виявляються комунікативно вагомі смислові нашарування тексту. Об'єктивність

¹ Пор., як розкривається правовий зміст принципу юридичної визначеності в [4, с. 763–764].

лінгвістичних висновків щодо інтерпретації наявного мовного матеріалу підтримується застосуванням наведених вище експертних презумпцій – своєрідних лінгвістичних аксіом, які не потребують доведення з огляду на їхню очевидність і підкріплення лінгвістичною теорією.

Легітимність тексту, який уже набув законної чинності, знімає всі питання щодо коректності його мовного оформлення. Питання коректності / некоректності мовного оформлення юридичного тексту взагалі не постає в процесі правозастосування, хоча на етапі правотворчості воно є одним з визначальних. Тому лінгвістична експертиза виходить з презумпції коректного мовного оформлення такого тексту – з презумпції його неаномальності. Ця презумпція передбачає оцінку тексту як такого, що відповідає нормам мови загалом і усталеним дискурсивним практикам зокрема (доки не доведено протилежне)². Презумпція неаномальності легітимного тексту, який передбачає юридичні наслідки, з опорою на поняття комунікативної норми дає змогу аргументовано відхилити ті його інтерпретації, які вибудовуються на приписуванні структурним одиницям аналізованого тексту таких значень, які не відповідають дискурсивним практикам.

Приклад 1. Об'єктом документального спору став пункт 14 Технічного регламенту мийних засобів: «14. Маркування пакування рідкого мийного засобу не повинне містити графічне зображення продуктів харчування, зокрема фруктів, які можуть ввести споживача в оману стосовно його застосування». Предметом спору було те, чи цей пункт містить заборону графічного зображення будь-яких продуктів харчування чи лише тих, які можуть ввести споживача в оману стосовно застосування мийного засобу.

Вихідна експертна презумпція неаномальності тексту нормативного документа дає підстави стверджувати, що відносний займенник *які* в цьому тексті може вживатися лише в прямому значенні – як граматичний засіб приєднання підрядного означального речення. Підрядна означальна частина *які можуть ввести споживача в оману стосовно його застосування* обмежує зміст опорного іменника *фрукти* лише тим сегментом змісту, який відповідає цій ознаці. Альтернативна інтерпретація наведеного фрагмента, відповідно до якої заборона

поширюється на зображення будь-яких продуктів харчування, вибудовується з приписування займеннику *які* вторинного значення й виходить з того, що цей займенник використано в тексті як засіб приєднання підрядного речення причини (*які = оскільки вони*). Використання відносного займенника *які* в цьому значенні в нормативно-правовому тексті не відповідає комунікативним практикам³ і суперечить вихідній експертній презумпції коректного мовного оформлення аналізованого тексту – презумпції його неаномальності.

Теоретичним підґрунтям і методологічною основою лінгвістичної експертизи, пов'язаної з документальними спорами, є прагмалінгвістичний підхід до аналізу мовних явищ. У висновках спеціалістів, які залучаються до юридичних дискусій, дотепер панують традиційні, стереотипні уявлення про текст як формальне поєднання певних значеннєвих компонентів. При цьому абсолютизуються дані словників і граматик, вибір словників належно не обґрунтовується, ігнорується феномен прагматичного значення. Правникам здебільшого невідомі можливості, які відкриває для експертизи тексту сучасний прагмалінгвістичний підхід. У прагматиці текст розглядають не як формальну суму значеннєвих компонентів, а як цілеспрямовану соціальну дію. Як і кожна соціальна дія, за різних умов спілкування текст або його частина можуть мати відмінні значення. Наприклад, дія «удар в обличчя» набуває відмінного соціального значення й оцінюється по-різному залежно від низки «зовнішніх» умов і обставин: як умисне приниження іншої особи; як елемент боксерського поєдинку; як спроба привести до тями людину, котра знепритомніла, та ін. Ті самі дії, як і той самий текст, можуть оцінюватися й інтерпретуватися по-різному. Залежно від його інтерпретації той самий текст може передбачати відмінні юридичні наслідки або кваліфікуватися як такий, що не має юридичних наслідків. Такий зміст називають прагматичним, мовні можливості його реалізації вивчає прагмалінгвістика. Прагматичний зміст не завжди можна обґрунтувати на підставі лексикографічних даних, адже словники можуть запропонувати лише формальну суму значень компонентів тексту. Однак, оскільки елементи прагматичного

² Аргументована констатація мовної аномальності тексту, який передбачає юридичні наслідки, у лінгвістичній експертизі дає підстави перевести аналіз у площину психолінгвістики й «легітимізувати» одну з альтернативних інтерпретацій спірного тексту, показавши, що саме ця інтерпретація виникає при його першому сприйнятті (див. [1, с. 61–63]).

³ Підтвердження або спростування відповідності мовного елемента або однієї з інтерпретацій його змісту усталеним комунікативним практикам є важливим завданням лінгвістичної експертизи. Надійним засобом об'єктивізації отриманих результатів може стати залучення до аналізу корпусних даних.

змісту найчастіше породжують альтернативні інтерпретації, саме прагматичний зміст є для лінгвістичної експертизи найважливішим. Для розв'язання прикладних завдань лінгвістичної експертизи прагмалінгвістичний підхід з опорою на вихідні експертні презумпції є дієвим інструментом у вибудові лінгвістичної моделі аргументації.

Приклад 2. Об'єктом документального спору стало мовне оформлення одного з обов'язкових реквізитів тексту договору – підпису однієї зі сторін. У досліджуваному документі цей підпис був розташований після слова *ознайомлена*, яке формуляром договору не передбачене. На експертизу було винесено питання: «Чи є лінгвістичні підстави стверджувати, що напис «*ознайомлена* + дата, підпис» у відповідному місці договору рівнозначний обов'язковому підпису сторони договору під цим документом?» У проекції на юридичну площину відповідь на це запитання мала підтвердити або спростувати правочинність документа як такого, що передбачає певні (зазначені в тексті договору) юридичні наслідки.

Для відповіді на поставлене запитання потрібно з'ясувати і порівняти зміст двох елементів, якими закінчується текст договору: з одного боку, «підпис сторони договору», з другого боку, «слово *ознайомлена* + підпис сторони договору». Щоб з'ясувати зміст зазначених елементів, лінгвістичний аналіз доцільно перенести в прагмалінгвістичну площину. При цьому набуває особливої актуальності прагматика тексту аналізованого юридичного документа й усталені дискурсивні практики мовленнєвої фіксації його прагматичного змісту.

Прагматика текстів, які передбачають юридичні наслідки, визначає їхню стрижневу лінгвістичну ознаку – перформативність, тобто здатність мовної одиниці (слова, вислову, тексту) не лише вказувати на певні дії і явища, але й реалізовувати відповідні дії⁴.

Тексти документів, які передбачають юридичні наслідки, реалізують ту чи іншу юридичну дію: встановлюють правову норму, встановлюють права та обов'язки сторін у договорі, реалізують волю заповідача (в заповіті) тощо. Юридичні дії можуть бути реалізованими лише словесно: такою дією стає текст, що належить до певного жанру й оформлений відповідно до встановлених норм.

⁴ Текст документа, який передбачає юридичні наслідки, в категоріях теорії мовленнєвих актів, з якої вибудовується сучасна прагмалінгвістика, ми розглядаємо як текст-перформатив (див. [6, с. 56, 90; 3, с. 175–178]).

Юридичні тексти різних жанрів: закони, накази, договори, боргові зобов'язання, заповіти та ін. – реалізують відмінні типи юридичних дій. Кожна з цих юридичних дій умовно може бути представлена у вигляді перформативного дієслова або дієслівної конструкції. Певний інваріантний перформатив узагальнює перформативний зміст усіх текстів цього жанру. Наприклад, узагальненим перформативним змістом тексту наказу є «наказую...»; тексту договору – «набуваю прав... і беру на себе обов'язки...»; тексту боргового зобов'язання, розписки – «беру на себе обов'язок...»; тексту заповіту – «заповідаю...» тощо.

У деяких текстах, які передбачають юридичні наслідки, перформативні дієслова (або дієслівні конструкції) наперед передбачені структурою такого тексту й вимогами умовного формуляра. Наприклад, у наказах або заповітах обов'язково вживаються перформативні дієслова *наказую* та *заповідаю* або *роблю заповідальне розпорядження*. У деяких текстах, які передбачають юридичні наслідки, засобом вираження перформативного значення є вищо-часові форми дієслів, як, наприклад, у рішеннях і постановах: «колегія суддів Судової палати... *постановила*», «Конституційний Суд України *вирішив*». У текстах договорів, які також оформляються відповідно до усталеного формуляра, відповідні перформативні дієслова вимогами формуляра не передбачені. Однак узагальнений перформативний зміст договору «набуваю вказаних прав і беру на себе вказані обов'язки» залишається спільним для всіх текстів договорів. Засобами лексичної експлікації цього перформативного змісту в договорах є, зокрема, такі обов'язкові елементи структури тексту, як кліше преамбульної частини «уклали цей договір про таке»⁵ і заголовки обов'язкової частини такого тексту «права та обов'язки сторін». Це дає змогу залишати відповідні дієслівні перформативні конструкції «за кадром», переводити їх у підтекст як спільний для всіх договорів перформативний змістовий компонент, який підтримується всіма частинами структури тексту і деталізується в цих частинах.

Таким чином, текст договору як документа, який передбачає юридичні наслідки, з лінгвістичного погляду характеризується перформативним змістом «набуваю вказаних прав і беру на себе вказані обов'язки». Узагальнений перформативний зміст «набуваю вказаних прав і беру

⁵ У практиці документування це кліше допускає кілька варіантів: «домовились про таке» та ін. (див. [7, с. 108]).

на себе вказані обов'язки» є спільним для всіх текстів договорів, тоді як конкретний зміст прав і обов'язків сторін у кожному договорі відрізняється і тому в кожному тексті договору докладно деталізується.

Одним з обов'язкових реквізитів договору є підписи сторін. Саме з моменту підписання сторонами (якщо в договорі немає додаткового застереження про час його вступу в дію) договір набуває чинності⁶. Це означає, що для кожної з договірних сторін саме підписання договору є реалізацією перформативної дії зі значенням «набуваю вказаних прав і беру на себе вказані обов'язки». Тому з лінгвістичного погляду саме підпис у відповідному місці договору є тим текстовим елементом, який робить цей текст перформативним – реалізує дію «набуваю вказаних прав і беру на себе вказані обов'язки» від імені сторони договору.

В аналізованому тексті перед підписом однієї зі сторін зафіксоване перформативне слово *ознайомлена*, яке умовним формуляром договору не передбачене, не відповідає дискурсивним практикам і тому з лінгвістичного погляду є стилістично маркованим. Перформативне значення слова *ознайомлена* є нетотожним перформативному змісту тексту договору «набуваю вказаних прав і беру на себе вказані обов'язки». Наявність у тексті договору слова *ознайомлена* поряд із підписом однієї зі сторін цілковито змінює прагматику цього тексту, значення цього слова не підтримує закладений у тексті договору перформативний зміст «набуваю вказаних прав і беру на себе вказані обов'язки», а замінює його іншим: «з текстом ознайомлена».

Текстовий елемент «підпис сторони договору» є засобом реалізації перформативної дії «набуваю вказаних прав і беру на себе вказані обов'язки». Ця дія є обов'язковим імпліцитним

елементом усіх договорів, і тому в тексті договору вона лексично не експлікується. Натомість текстовий елемент «ознайомлена + підпис» є лексичним засобом експлікації відмінної перформативної дії «з текстом ознайомлена», яка не відповідає перформативному змісту договору. Зміст цього текстового елемента в аналізованому тексті виводиться з лексичного значення слова *ознайомлена* з урахуванням перформативності тексту в цілому. Цей зміст не є рівнозначним змісту обов'язкового реквізиту договору – підпису однієї зі сторін, який реалізує перформативну дію з характерним для договорів змістом «набуваю вказаних прав і беру на себе вказані обов'язки».

З урахуванням вихідних експертних презумпцій, а саме презумпції неаномальності тексту, який передбачає юридичні наслідки, та презумпції релевантності стилістично маркованого мовного засобу, є підстави стверджувати, що не передбачений формуляром текстовий елемент «ознайомлена + підпис» у відповідному місці договору не може розглядатися як випадковий, функціонально надлишковий або невинуватий. Текстовий елемент «ознайомлена + підпис» представляє відмінне перформативне значення: «з текстом ознайомлена». Це дає лінгвістичні підстави стверджувати, що перформативний зміст досліджуваного тексту не відповідає усталеному перформативному змісту тексту договору.

Лінгвістична експертиза має аргументаційний характер. При цьому аргументація лінгвістичних положень і висновків не розглядається як істинна і єдино можлива, але вона має бути переконливішою, сильнішою від тої, яка висувається на підтримку поглядів протилежної сторони. Так само як задача в математиці, лінгвістична задача допускає відмінні шляхи її розв'язання. В експертному лінгвістичному дослідженні можливі відмінні моделі аргументації, які мають приводити до того самого результату. І як і в математиці, вишуканішим та елегантнішим вважається простіший і коротший розв'язок.

Список літератури

1. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції / Л. В. Ажнюк // Мовознавство. – 2012. – № 3. – С. 47–64.
2. Ажнюк Л. В. Лінгвістичне підґрунтя юридичної визначеності / Л. В. Ажнюк // Мовознавство. – 2013. – № 5. – С. 69–83.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
4. Головатий С. П. Верховенство права : в 3 кн. / С. П. Головатий. – Книга друга : Від доктрини – до принципу. – К. : Фенікс, 2006. – 651 с.
5. Головатий С. П. Верховенство права : в 3 кн. / С. П. Головатий. – Книга третя : Український досвід. – К. : Фенікс, 2006. – 1747 с.
6. Остин Дж. Л. Слово как действие / Дж. Л. Остин ; пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17 : Теория речевых актов / под ред. Б. Ю. Городецкого. – М. : Прогресс, 1986. – С. 22–129.
7. Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / Ін-т укр. мови НАН України ; С. П. Бирик, І. Л. Михно, Л. О. Пустовіт, Г. М. Сюта ; ред. Л. О. Пустовіт. – 2-ге вид., доп. і випр. – К. : Довіра, 1999. – 507 с.

⁶ У Цивільному кодексі України (ст. 631) зазначено: «Договір набуває чинності з моменту його укладення»; «Якщо сторони домовились укласти у письмовій формі договір, щодо якого законом не встановлена письмова форма, такий договір є укладеним з моменту його підписання сторонами» (ст. 639.3).

L. Azhniuk

LINGUISTIC EXPERT EXAMINATION OF THE TEXT IN THE DOCUMENTARY DISPUTE CASES

The article discusses the approaches of forensic linguistics to the investigation of disputable sections of the texts having juridical consequences (contracts of various types, acts, court decisions bylaws, powers of attorney, testaments, resolutions, records). Despite a specific juridical status of the above documents, they have a number of common essential discourse features distinguishing them from other discourse milieus, for example, colloquial, mass media, advertising, belles-lettres, etc. The basic linguistic category underlying the methodology of the linguistic expert examination is the concept of linguistic certainty which is a linguistic correlate of the juridical category of legal certainty. Linguistic certainty presupposes that even if the specific elements of the text or multiple interconnected texts do not provide for the communicative preciseness and unambiguous understanding of the text or its elements, taking into account a broader legal discourse makes it possible to achieve such communicative preciseness through the application of a number of the formulized linguistic procedures.

Linguistic expert examination proceeds from the presumption of the linguistic correctness of the document under investigation, which presupposes that the textual material corresponds to the language norms in general and the established discourse practices in particular until the opposite has been proved. Communicative norm presumption enables to provide well-reasoned argument declining the interpretations of the text based on ascribing the linguistic units of the text of such meanings that do not correspond to the relevant discourse practices.

The pragmatics of the juridical texts is determined by performativeness of the language units, i. e. their ability not only to describe certain actions, but to verbally incorporate certain actions represented by the corresponding performative verbs or verbal collocations. In certain texts the tense and aspect forms of the verbs are the principal indicators of concrete performative meanings as perceived against the background of the more generalized performative invariant represented by the genre of the document. An eventual discrepancy between the performative content of the analyzed textual segment, on the one hand, and the anticipated performative content as determined by the established discourse practices, on the other hand, makes the juridical validity of the respective segment of the text highly questionable.

Keywords: forensic linguistics, linguistic expert examination, juridical linguistics, lingual certainty, performative meaning.

Матеріал надійшов 11.11.2015